

VIDAUS TYRIMŲ TEISINĖS IR KRIMINALISTINĖS REIKŠMĖS ATSKLEIDIMAS TEISĖS ATITIKTIES VALDYMO SISTEMŲ KONTEKSTE

Ilona Tamelė,

Mykolo Romerio universiteto

Viešojo saugumo akademijos

Statutinio ugdymo institutas,

Lietuva

E. paštas ilonatam@mruni.eu

Anotacija. Straipsnyje aptariama organizacijų vidaus tyrimų, kaip vienos iš esminių teisės atitikties valdymo sistemų sudedamųjų dalių, svarba. Teigiama, kad vidaus tyrimai padeda organizacijoms aptikti ir pašalinti galimus teisinius pažeidimus, taip sumažinant teisinę riziką ir užtikrinant etikos standartų laikymąsi. Vidaus tyrimų procese yra keletas svarbių aspektų, kuriuos reikia tinkamai valdyti siekiant kokybiško ir patikimo rezultato, pagrindiniai: teisinių ir etinių nuostatų laikymosi, konfidencialumo ir nešališkumo užtikrinimas, taip pat kriminalistikos metodų ir žinių taikymas. Tad straipsnyje nagrinėjama tiek vidaus tyrimų teisinė, tiek kriminalistinė reikšmė, lyginama tokių vidaus tyrimų atlikimo praktika Vokietijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Jungtinėje Karalystėje. Teisės atitikties valdymo sistemų įdiegimas organizacijose svarbus ne tik teisės aktų atitikčiai užtikrinti, bet ir organizacijos reputacijos bei visuomenės pasitikėjimo išlaikymui. Straipsnyje teigiama, kad tiek teisės atitikties valdymo sistemų įdiegimas, tiek vidaus tyrimų atlikimas turėtų būti teisiškai reglamentuotas, nes, pvz., vidaus tyrimo išvados gali būti pasitelkiamos tiek vidiniams tikslams, tiek bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis, o tai padeda išvengti baudų, teisinių ginčų ir reputacijos žalos. Tinkamai nereglementavus šių procesų gali

atsirasti rizika susidurti su teisės pažeidimais, darbuotojų privatumo pažeidimais ar netinkamu informacijos naudojimu. Be to, neregulius vidaus tyrimų, gali būti sunku užtikrinti, kad visi tyrimai būtų atliekami nešališkai ir objektyviai, o tai gali sukelti įtampą tarp darbuotojų ir vadovybės, kartais – ir nepageidaujamą poveikį įmonės kultūrai.

Reikšminiai žodžiai: vidaus tyrimai; teisės atitikties valdymo sistemos; kriminalistika.

Įvadas

Vidaus tyrimai yra labai svarbūs teisinės atitikties valdymo sistemose, kadangi tai galinga priemonė, padedanti organizacijoms nustatyti galimus teisinius pažeidimus ir juos pašalinti. Atlikdamos išsamius ir objektyvius tyrimus organizacijos gali sumažinti teisinę riziką, užtikrinti, kad būtų laikomasi teisės aktų reikalavimų ir etikos standartų. Šiame straipsnyje nagrinėjama teisinė ir kriminalistinė vidaus tyrimų, kaip neatskiriamos teisės atitikties valdymo sistemų dalies, reikšmė.

Šiuolaikinėje sudėtingoje verslo aplinkoje teisės atitikties valdymo sistemos tapo itin svarbios įvairių verslo šakų organizacijoms. Norint išlaikyti veiklos vientisumą, apsaugoti suinteresuotųjų šalių interesus ir išsaugoti organizacijos reputaciją, būtina laikytis įstatymų, taisyklių ir verslo standartų. Nesilaikymas gali turėti rimtų pasekmių, užtraukti finansines baudas, teisinę atsakomybę ir sukelti žalą reputacijai.

Vidaus tyrimai yra aktyvus mechanizmas, padedantis organizacijoms aptikti ir pašalinti galimus teisinius pažeidimus. Šie tyrimai paprastai pradedami reaguojant į įtarimus dėl netinkamo elgesio, gavus pranešimų per vidaus ar išorės pasitikėjimo kanalus. Atlikdamos vidaus tyrimus organizacijos gali atskleisti tiesą, surinkti įrodymus ir imtis tinkamų taisomųjų priemonių.

Atliekant vidaus tyrimus būtina laikytis teisinių ir etinių nuostatų, kad būtų užtikrintas teisingumas, apsaugotos darbuotojų teisės ir išlaikytas konfidencialumas.

Organizacijoms reikia išlaikyti pusiausvyrą tarp poreikio atlikti išsamų tyrimą ir poreikio išsaugoti susijusių asmenų privatumą. Be to, atsižvelgiant į etikos standartus reikia išlaikyti nešališkumą, vengti interesų konfliktų ir tinkamai apsaugoti pranešėjus.

Sėkmingas vidaus tyrimų atlikimas dažnai priklauso ir nuo kriminalistikos metodų ir žinių panaudojamo. Apie tai mažai diskutuojama tiek teisinėje literatūroje, tiek praktikoje.

Atlikus vidaus tyrimus, apie jų rezultatus gali būti pranešama reguliavimo ir (ar) teisėsaugos institucijoms ar kitoms suinteresuotosioms šalims. Toks organizacijos bendradarbiavimas su išorės subjektais potencialiai gali lemti palankią teisinių procesų baigtį.

Šio straipsnio tikslas yra išnagrinėti ir atskleisti vidaus tyrimų teisinę ir kriminalistinę reikšmę teisės atitikties valdymo sistemų kontekste, remiantis užsienio šalių teisiniu reguliavimu ir gerąja praktika. Straipsnyje nagrinėjami ir analizuojami vidaus tyrimų procesai, jų teisinės nuostatos ir sąsajos su teisės atitikties valdymo sistemomis. Taip pat atskleidžiama kriminalistikos žinių panaudojimo svarba atliekant vidaus tyrimus. Siekiama nuodugniau suprasti vidaus tyrimų ir teisės atitikties valdymo sąveiką, taip pat svarbą organizacijų veikloje ir teisėsaugos srityje.

Šiuo tikslu straipsnyje buvo atlikta mokslinės literatūros analizė, pritaikyti alternatyvų ir mokslinės bei praktinės informacijos analizės metodai, taip pat lyginamuoju metodu lyginama vidinių tyrimų teisinė reikšmė ir praktiniai aspektai Vokietijos, Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) ir Jungtinės Karalystės (toliau – JK) teisės sistemose.

Tuo metu, kai įmonių vidinio tyrimo procesai ir teisės atitikties reikalavimai vis labiau tampa tarptautinės praktikos dalimi³⁴⁶, kyla poreikis pritaikyti ir tobu-

346 2023 m. gegužės 3 d. Europos Komisija pasiūlė naują direktyvą baudžiamosios teisės srityje, kuria siekiama su-derinti korupcijos nusikaltimus, susijusias sankcijas, prevenciją ir sankcijų vykdymą. Jei Europos Parlamentas ir Taryba priimtų šią direktyvą, tai labai prisidėtų prie taisyklių suvienodinimo ir griežtinimo visoje Europoje: Pro-

linti šiuos metodus ir priemones Lietuvos kontekste. Be to, šioje srityje taip pat kyla naujų iššūkių, susijusių su teisinių, etinių ir verslo standartų suderinimu, o tai nulemia temos aktualumą ir naujumą.

Autorės jau rašyta apie teisės atitikties valdymo sistemų svarbą organizacijoje³⁴⁷, kai tokios sistemos padeda užtikrinti, kad organizacijos veikla atitiktų teisės aktų, taisyklių ir reguliavimo, apimančių finansinius, etikos, saugumo, aplinkosaugos ir kt., reikalavimus. Teisės atitikties valdymo sistemos taip pat padeda organizacijoms užtikrinti jų reputacijos ir verslo partnerių pasitikėjimo išlaikymą, nes parodo, kad organizacija laikosi aukščiausių standartų ir elgiasi etiškai.

Be to, teisės atitikties valdymo sistemos padeda organizacijoms išvengti didelių baudų, teisinių ginčų ir reputacijos žalos, susijusios su teisės aktų pažeidimais. Tokios sistemos taip pat svarbios, kad organizacijos vadovai ir darbuotojai galėtų atsakyti į didėjančius teisinius reikalavimus ir tikrinti, ar organizacijos veikla atitinka šiuos reikalavimus.

Taigi, teisės atitikties valdymo sistemos yra nepakeičiamos organizacijoms, norinčioms sėkmingai veikti ir išvengti teisinių ginčų, taip pat administracinės ar baudžiamosios atsakomybės. Todėl teisės atitikties valdymo sistemų įdiegimas yra tiek vadovo, tiek juridinio asmens atsakomybės klausimas, kuris, autorės nuomone, turėtų būti teisiškai reglamentuotas – tam, kad, pirma, vadovai būtų paskatinti skirti daugiau dėmesio teisės atitikčiai ir rizikų valdymui; antra, suteikti teisinę apsaugą vadovams, kurie deda pastangas diegti tokias sistemas; trečia, įteisinti atsakomybę jos vengiantiems vadovams ir juridiniams asmenims, taip apsaugant savininkų, darbuotojų ir kitų suinteresuotų šalių teises; ketvirta, tvariau elgtis su finansinėmis išlaidomis iš savininko ir valstybės pusės; ir penkta,

posal for a directive of the European Parliament and of the Council on combating corruption, replacing Council Framework Decision 2003/568/JHA and the Convention on the fight against corruption involving officials of the European Communities or officials of Member States of the European Union and amending Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council COM/2023/234 final.

347 Pl. žiūrėti: I. Tamelė. Teisės atitikties valdymo sistemos kaip preventinė priemonė kovoje su korupcija ir jų vaidmuo juridinių asmenų bei vadovų civilinės ir baudžiamosios atsakomybės vertinimui. *Public Security and Public Order*. 2021.

užtikrinti skirtingų tarptautinių susitarimų, direktyvų, konvencijų realizaciją – vykdyti skirtingų nusikalstamų veikų prevencinę veiklą.

Sankcijų taikymas organizacijoms yra įprasta praktika daugelyje šalių, siekiant nubausti jas ir (ar) jų vadovus už elgesį, neatitinkantį įstatymų. Turint omenyje faktą, kad kai kuriose šalyse teisės atitikties valdymo sistemos suteikia organizacijoms galimybę gintis nuo sankcijų paskyrimo, tokių sistemų diegimas organizacijoje tampa priimtinesnis.

Šalys, kurios įvedė administracinę ar baudžiamąją atsakomybę už teisės atitikties valdymo sistemų neįdiegimą organizacijoje ar atsižvelgia į tokių sistemų efektyvumą skiriant bausmę, kaip vieną iš svarbių teisės atitikties valdymo sistemų sudedamųjų dalių, taiko reikalavimus, susijusius su vidaus tyrimais, kai vidaus tyrimai pradedami reaguojant į įtarimus dėl netinkamo elgesio, o jų tikslas – surinkti ir išanalizuoti informaciją, kad būtų nustatyti su įtarimais susiję faktai ir tokių tyrimų rezultatų perdavimas teisėsaugos institucijoms.

Vidaus tyrimo išvados gali būti naudojamos vidiniams tikslams, pvz., siekiant įvertinti organizacijos rizikos lygį ir imtis atitinkamų taisomųjų veiksmų. Tai gali būti naujos politikos ir procedūrų įgyvendinimas, darbuotojų mokymas arba drausminių nuobaudų skyrimas už nusižengimą atsakingiems asmenims. Bet ypač tai gali būti viena iš skatinamųjų priemonių organizacijoms, nes tokių tyrimų atlikimas ir bendradarbiavimas su teisėsaugos institucijomis gali būti atsakomybę mažinanti ar naikinanti aplinkybė.

Toks vidaus tyrimas gali padėti atkurti visuomenės pasitikėjimą įmone ir sumažinti galimą žalą. Bendrovės, kurios savanoriškai atlieka tokį tyrimą, taip pat parodo savo norą bendradarbiauti su kompetentingomis institucijomis ir gerinti savo vidaus kontrolę, jei vidaus tyrimas yra sėkmingas, gauna sušvelnintas sankcijas ar sankcijos joms netaikomos automatiškai. Kompetentingos institucijos turi pripažinti tyrimo rezultatus, o bendrovė turi įtikinamai įrodyti, kad ėmėsi tinkamų priemonių užkirsti kelią panašioms nusižengimams ateityje. Tačiau svarbu

pabrėžti, kad vidaus tyrimai turi būti atliekami kruopščiai ir objektyviai, kad būtų veiksmingi. Bet koks įžvelgiamas šališkumas ar objektyvumo trūkumas tyrimo procese gali pakenkti jo patikimumui ir potencialiai užtraukti organizacijai papildomą atsakomybę.

Vidaus tyrimas gali būti naudingas ir teisėsaugos institucijoms, nes prokuroras, tirdamas organizacijos ar jos viduje padarytus pažeidimus, gali susidurti su įvairiomis kliūtimis, kylančiomis dėl pačios organizacijos pobūdžio, pvz., gali būti sunku nustatyti, kuris asmuo atliko kokius veiksmus organizacijos vardu. Įgaliojimai ir atsakomybė gali būti padalyti tarp veikiančių skyrių ar departamentų, o dokumentai ir darbuotojai gali būti išsibarstę po visą ar net kelias šalis. Jei nusikalstama veika tęsiasi ilgą laiką, kalti ar kompetentingi darbuotojai galėjo būti paaukštinti pareigose, perkelti ar atleisti iš darbo, arba jie galėjo išeiti iš darbo ar išeiti į pensiją. Todėl organizacijos bendradarbiavimas gali būti labai svarbus, be kita ko, nustatant galimai svarbius asmenis ir surandant svarbius įrodymus, taip pat siekiant tai padaryti greitai³⁴⁸.

Nepaisant tokių tyrimų svarbos organizacijų valdymo praktikoje, vidaus tyrimų tematika yra menkai išnagrinėta akademiniam kontekste. Tačiau užsienio literatūros šaltiniuose, pavyzdžiui, Vokietijoje, JAV ir JK jau esama mokslinių straipsnių, pradedančių nagrinėti šią problemiką.

Pavyzdžiui, Paola De Pascalis pateikia teisinės privilegijos analizę vidaus tyrimų kontekste. Jos darbas yra nukreiptas į vidaus tyrimo konfidencialumo ir išvadų apsaugą nuo teismo ar trečiųjų šalių intervencijos, ypač tuo atveju, kai yra ar gali būti inicijuotas baudžiamasis procesas. Ji gilina šią „gynybinės paslapties“ koncepciją pabrėždama jos svarbą organizacijų kontekste civilinės teisės sistemoje. Be to, De Pascalis tiria, kaip kliento ir advokato santykiai gali suteikti tam tikrą konfidencialumo lygį vidaus tyrimo metu, ribojant teismų ir trečiųjų šalių

348 Principles of Federal Prosecution of Business Organizations, 9-28.700. *Justice manual*: <https://www.justice.gov/jm/jm-9-28000-principles-federal-prosecution-business-organizations>.

subjektų, kurie gali siekti gauti įrodymus, įgaliojimus, taip pat plečiant nediskriminavimo principo taikymą organizacijoms ir asmenims. Autorė lygina Italijos ir JK šiuo metu galiojančias teises bazes³⁴⁹.

Sasha Süße savo straipsnyje analizuoja vidaus tyrimus Vokietijoje ir konstatuoja, kad jau daugiau nei dešimtį metų jie yra neatsiejama „baltųjų apykaklių“ baudžiamųjų bylų proceso dalis, siekiant išsiaiškinti įtartinus faktus, pabrėžiant, kad tokie tyrimai padeda gauti reikiamą informaciją, kad būtų galima pareikšti pretenzijas pagal civilinę, darbo ar draudimo teisę ir užkirsti kelią panašioms atitikties pažeidimams ateityje. Autorė konstatuoja, kad dažnai siekiama, kad vidaus tyrimų išvados taptų bendradarbiavimo su tyrimo institucijomis pagrindu siekiant išvengti arba sumažinti galimą bendrovės ir jos vadovybės atsakomybę ar sankcijas. Autorės teigimu, vidaus tyrimai gali būti atliekami tiek prieš oficialų tyrimą, tiek lygiagrečiai su juo arba nepriklausomai nuo jo. Tyrimai paprastai apima išsamią dokumentų ir duomenų analizę ir darbuotojų apklausą³⁵⁰.

Melanie Küster išsamiai analizuoja vidaus tyrimų problematiką pabrėždama teises ribas, kurių būtina laikytis. Autorė nagrinėja galimybę teisėsaugos institucijoms konfiskuoti tyrimo medžiagą. Kritiškai įvertinusi Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso 97, 160 a straipsnius, autorė teigia, kad, remiantis dabartiniu teisiniu reguliavimu, egzistuoja dalinė organizacijų apsauga nuo dokumentų konfiskavimo. Be to, ji nagrinėja galimus probleminius aspektus, pvz., kai iš vienos pusės darbuotojai turi pareigą duoti parodymus atliekant vidinius įmonės tyrimus, o iš kitos pusės galioja *nemo tenetur* principo užtikrinimas³⁵¹.

Renate Wimmer savo straipsnyje „10 metų po „Siemens“ bylos“ kritiškai vertina vidaus tyrimų atlikimą organizacijose ir atskleidžia, kad įmonių vidaus tyrimų

349 P. De Pascalis. *Legal privilege in the context of internal investigations*: <https://www.ibanet.org/legal-privilege-in-the-context-of-internal-investigations>

350 S. Süße. *Gesetzliche Vorgaben für interne Untersuchungen Ein Weg zur Beseitigung von Rechtsunsicherheiten bei der Kooperation in Wirtschaftsstrafverfahren?*: https://zis-online.com/dat/artikel/2018_9_1223.pdf

351 M. Küster. *Der rechtliche Rahmen für unternehmensinterne Ermittlungen: Eine Auseinandersetzung mit den Problemkreisen bei Ermittlungen im Unternehmen*. 2019.

integravimas į Vokietijos baudžiamąjį procesą lėmė daug atvirų teisinių klausimų ir skirtingą jų nagrinėjimą teismų praktikoje. Autorė pabrėžė, kad teisinis reguliavimas ilgainiui bus neišvengiamas³⁵².

Jurgen Taschke nagrinėja iššūkius ir teisinius klausimus, susijusius su vidaus tyrimais tarptautinėse korporacijose atsižvelgiant į baudžiamosios teisės aktų laikymąsi³⁵³.

Lietuvoje tai yra visiškai nauja sritis, todėl mokslininkų nuomonių šiuo klausimu surasti nepavyko. Tačiau tai atveria erdvę naujiems tyrimams ir diskusijoms, kurios galėtų užpildyti šią mokslinę spragą.

Nuodugnesnei analizei ir palyginimui buvo pasirinkta Vokietija dėl kelių esminių priežasčių. Pirma, Vokietija yra kontinentinės teisės tradicijos šalis, kurios teisės sistema daugeliu aspektų atspindi ir formuoja teisės sistemas kaimyninėse šalyse. Todėl, žvelgiant iš teisės mokslų perspektyvos, Vokietijos teisės sistema gali pasiūlyti platų ir įvairų praktikos spektrą. Antra, Lietuvos teisės sistemos kūrimą ir vystymą paveikė Vokietijos teisė. Todėl Vokietijos teisės analizė gali atskleisti pagrindinius principus ir sampratas, kurie yra ar galėtų būti taikomi Lietuvos teisės kontekste. Nepaisant to, autorės pirminio tyrimo tikslas nebuvo ribotas tik šios šalies analize. Autorė siekė apimti kuo daugiau teisinių sistemų, kad galėtų atskleisti bendras tendencijas ir skirtumus tarp skirtingų teisinių sistemų. Šiuo tikslu analizuojamas JAV ir JK teisinis reguliavimas ir teismų praktika. Toks pirminis palyginimas gali padėti formuluoti tolimesnius teisinės bazės tobulinimo pasiūlymus Lietuvai remiantis geriausia tarptautine patirtimi ir moksliniais tyrimais.

Vokietija

Nors įmonės vidaus tyrimai jau seniai nebėra retas reiškinys Vokietijos

352 R. Wimmer. Unternehmensinterne Untersuchungen aus der Sicht der Staatsanwaltschaft, Eine kritische Analyse „10 Jahre nach Siemens“. 2016.

353 T. Rotsch. Criminal Compliance vor den Aufgaben der Zukunft, Schriften zu Compliance, Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG. 2013: <https://doi.org/10.5771/9783845248325>

prejudiciniame procese, tačiau Vokietijos galiojančiuose teisės aktuose nėra aiškaus reglamentavimo šiuo klausimu. Vokietijoje vidaus tyrimai atliekami beveik visuose svarbiausiuose parengiamuosiuose procesuose, kuriuose atitinkama įmonė atsako pagal OWiG³⁵⁴ 30 straipsnį. Paplitus tokiems vidaus tyrimams, verslo subjektai Vokietijoje pradeda nerimauti dėl visiško tyrimo proceso privatizavimo.

Paprastai tokius tyrimus pavedama atlikti išorės advokatų kontoroms. Šių priemonių teisėtumas iki šiol nebuvo ginčijamas. Tačiau reikia pabrėžti, kad vidaus tyrimų atlikimas gali būti labai skirtingas ir iš dalies priklauso nuo autoriaus vaidmens tyrimo ar baudžiamajame procese. Teisiniu požiūriu įmonės vidaus tyrimai Vokietijoje vis dar apibūdinami kaip „svetimas organas“ ir tiek teisėsaugos institucijoms, tiek įmonėms kyla daug neaiškumų dėl jų teisių ir įgaliojimų. Ypač neaišku, kokia apimtimi teisėsaugos institucijos gali konfiskuoti organizacijos vidinius tyrimų dokumentus, kada ir kaip galima atsižvelgti į tokio tipo tyrimus siekiant sumažinti sankcijas, ir kokios yra darbuotojų teisės, kai juos apklausia vidaus tyrėjai³⁵⁵.

Teisinio reguliavimo trūkumas lėmė fragmentišką teisinę praktiką, kai sprendžiamas klausimas, kokia apimtimi gali būti konfiskuojami vidaus tyrimų dokumentai³⁵⁶. Taip pat civiliniai ir darbo teismai skirtingai atsako į klausimą, ar įmonės darbuotojai turi teisę atsisakyti duoti parodymus, kai juos apklausia vidaus tyrėjai, arba į klausimą, ar įmonės darbuotojų parodymus galima panaudoti³⁵⁷.

R. Wimmer išskiria ir kitus probleminius aspektus, pvz., kad vidinių tyrimų „įteisinimas“ gali lemti tam tikrus kraštutinius atvejus. Pirmiausia, valstybinių tyrėjų „rankų nuleidimas“ ir bet kokių savo tyrimo veiksmų nutraukimas paskelbto

354 Vokietijos administracinių pažeidimų įstatymas.

355 R. Wimmer. Unternehmensinterne Untersuchungen aus Sicht der Staatsanwaltschaft. NK 4/2016, p. 357.

356 LG Hamburg, Beschluss vom 15.10.2010 – 608 Qs 18/10, NJW 2011, 942, 943; LG Braunschweig, Beschluss vom 21.7.2015 – 6 Qs 116/15, NStZ 2016, 308; LG Bochum, Beschluss vom 16.3.2016 – II-6 Qs 1/16, 6 Qs 1/16, NStZ 2016, 500; LG Mannheim, Beschluss vom 3. Juli 2012 – 24 Os 1, 2/12, NStZ 2012, 713, 716.

357 BGH, Urteil vom 23.2.1989 – IX ZR 236/86, NJW-RR 1989, 614; ebenso schon OLG Karlsruhe, Beschluss vom 6.9.1988 – 1 Ss 68/88, NStZ 1989, 287, 288, gegen ein Aussageverweigerungsrecht insbesondere LAG Hamm, Urteil vom 3.3.2009 – 14 Sa 1689/08, CCZ 2010, 237, 238 ff.

vidinio organizacijos tyrimo atveju ar net išsamių įgaliojimų atlikti tyrimą perdavimas, kai prokuratūra turi ribotus išteklius, o tai prieštarauja Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso 152 straipsnio 2 daliai, kurioje nurodyta, kad prokuratūra turi būti „tyrimo proceso šeimininkė“ ar turi atlikti šį vaidmenį. Toks scenarijus gali nulemti iškreiptą tiesos nustatymą. Antra, tiesiog vidinių tyrimų rezultatų ignoravimas, nors prokuratūra privalo išnaudoti visus turimus įrodymus, įtraukiant privačių tyrėjų atliktų tyrimų rezultatus. Tai gali reikšti, kad vidaus tyrimų liudytojų vidaus apklausos stenogramos ar užrašai gali būti naudingi kaip įrodymai, o vidaus tyrėjas gali būti apklausiamas kaip liudytojas, jei tai yra pagrįsta ir leidžia įstatymai³⁵⁸.

Atsižvelgus į vidinių tyrimų populiarumo pokyčius, tiek teisingumo vykdymo institucijoms, tiek teismams teks spręsti tinkamo įmonių vidaus tyrimų vykdymo klausimą. Reikia pabrėžti, kad, pasak R. Wimmer, verslo „faktinių galių“ neigimas ar pamąstymai dėl privačių tyrėjų patraukimo baudžiamajon atsakomybėn už įgaliojimų viršijimą (Vokietijos baudžiamojo kodekso 132 straipsnis), jei jie uzurpuoja valstybinį procesą dėl savo faktinės viršenybės, turėdami (pirmiausia) prieigą prie visų pagrindinių įrodymų dėl didelių personalo pajėgumų ar veiksmingų techninių priemonių, yra netikslinga³⁵⁹.

Tikslinga yra susitelkti į aiškias teises nuostatas, kurių reikia laikytis atliekant vidaus tyrimus, ir teikti atsakymus į atvirus klausimus, susijusius su vidaus tyrimų poveikiu teismo procesams, kurie susiję su nukentėjusiais darbuotojais ir organizacijomis.

Šiuo metu Vokietijoje vyksta teisėkūros procesai, kurie bando išspręsti šiuos probleminius aspektus.

Vokietijoje pastaraisiais metais buvo keletas bandymų (2013 m.³⁶⁰ ir 2019–

358 R. Wimmer. Unternehmensinterne Untersuchungen aus Sicht der Staatsanwaltschaft. NK 4/2016, p. 356.

359 R. Wimmer. Unternehmensinterne Untersuchungen aus Sicht der Staatsanwaltschaft. NK 4/2016, p. 357.

360 Entwurf eines Gesetzes zur Einführung der strafrechtlichen Verantwortlichkeit von Unternehmen und sonstigen Verbänden: <https://www.landtag.nrw.de/portal/WWW/dokumentenarchiv/Dokument/MMI16-127.pdf>

2021 m.³⁶¹) priimti teisės aktus, kuriais būtų nustatyta baudžiamoji atsakomybė bendrovėms ir kitoms asociacijoms (toliau – kartu organizacijos). Šių teisėkūros iniciatyvų tikslas – užtikrinti, kad organizacijos taip pat galėtų atsakyti už nusikalstamas veikas, padarytas jų vardu arba organizacijos naudai.

Iki šiol Vokietijoje baudžiamojon atsakomybėn galėjo būti traukiami tik fiziniai asmenys. Organizacijoms baudžiamasis persekiojimas buvo netaikomas. Tačiau dėl to organizacijos, padariusios nusikalstamas veikas, ne kartą likdavo nenubaustos.

Šiam atotrūkiui pašalinti buvo pradėtos viršuje minėtų teisės aktų priėmimo iniciatyvos. Ir nors 2021 m. vėl nepavyko priimti Federalinės vyriausybės įstatymo projekto „Įstatymas dėl sąžiningumo stiprinimo ekonomikoje“ (toliau – Įstatymo projektas)³⁶², tačiau, remiantis Socialdemokratų partijos (SPD), Aljanso 90/Žaliųjų partijos ir FDP koalicijos susitarimo, bandymai priimti įstatymą dėl sąžiningumo stiprinimo ekonomikoje bus tęsiami toliau, nes koalicijos sutartyje nurodyta: „Mes norime <...> 3) Skatinti šiuolaikinės valdymo, personalo ir organizacines struktūras. Mokslo sistemoje dar labiau turi būti atsižvelgiama į vadovavimo ir atitikties procesų standartus.“, „Giname sąžiningas įmones nuo neteisėtų konkurentų. Peržiūrime įmonių sankcijų taisykles, įskaitant sankcijų dydį, kad pagerintume įmonių teisinį saugumą dėl atitikties įsipareigojimų ir sukurtume tikslią vidaus tyrimų teisinę sistemą.“³⁶³

Taigi šiuo Įstatymo projektu norima įvesti naują baudžiamosios atsakomybės nuostatą, remiantis kuria organizacijos gali būti traukiamos baudžiamojon atsakomybėn už tam tikrus nusikaltimus. Konkrečiai ši baudžiamosios atsakomybės norma skirta tokioms nusikalstamoms veikoms kaip kyšininkavimas,

361 Entwurf eines Gesetzes zur Stärkung der Integrität in der Wirtschaft: <https://dserver.bundestag.de/btd/19/235/1923568.pdf>

362 Entwurf eines Gesetzes zur Stärkung der Integrität in der Wirtschaft: <https://dserver.bundestag.de/btd/19/235/1923568.pdf>

363 Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD, v. 12.3.2018, p. 111: www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/847984/5b8bc23590d4cb2892b31c987ad672b7/2018-03-14-koalitionsvertrag-data.pdf?download=1

sukčiavimas, turto pasisavinimas ar pinigų plovimas, padarytoms organizacijos vardu arba jos naudai.

Be to, į organizacijų sankcijų Įstatymo projektą įtraukta nuostata, kad norint sušvelninti sankcijų griežtumą, galima atsižvelgti į organizacijų turimas teisės atitikties valdymo sistemas ir vidinius tyrimus. Ši galimybė taikoma ne tik išorės atstovų atliekamiems tyrimams, bet ir pačios organizacijos atliekamiems tyrimams. Įstatymo projekto 17 ir 18 straipsniuose nustatytos sąlygos ir sritys, kuriose gali būti taikomas švelninimas. Taip užtikrinamas teisinis saugumas bendrovėms ir jų konsultantams. Be to, reikalavimai dėl švelninimo yra susieti su sąžiningo proceso principais, apsaugančiais bendrovės darbuotojus. Sankcijų švelninimo taikymo sritis yra aiškiai apibrėžta Įstatymu projektu, kuris taip pat keičia sankcijų sistemą suteikiant daugiau nuspėjamumo bendrovėms.

Remdamosi Įstatymo projektu pastaruoju metu vis daugiau organizacijų atlieka vidinius tyrimus dėl nusikalstamos veikos. Šios veiklos priežastis ne tik glūdi teisės pažeidimuose ar administraciniuose nusižengimuose, bet ir dėl vykdomosios vadovybės atsakomybės ir pareigos (pagal Vokietijos akcinių bendrovių įstatymo – AktG³⁶⁴ – 76 straipsnio 1 dalį ir 93 straipsnį), stebėtojų tarybos priežiūros pareigos (AktG 111 straipsnis) ir UAB direktoriaus rūpestingumo pareigos (pagal GmbHG³⁶⁵ 43 straipsnį). Tokios pareigos gali atsirasti dėl to, kad organizacijos viduje buvo pažeisti reikalavimai ar padaryti nusikalstami veiksmai, ir tokie tyrimai skirti užtikrinti, kad tolesnės žalos bendrovei būtų išvengta.

Be to, Įstatymo projektas pabrėžia, kad kitų šalių (pvz., JAV) reikalavimai atlikti visos grupės vidinį tyrimą kaip išankstinę sankcijų sušvelninimo sąlygą taip pat reikšmingi. Todėl yra būtinos taisyklės, kurios aiškiai apibrėžtų santykį tarp valstybės teisėsaugos institucijų atliekamo tyrimo ir organizacijos ar jos patarėjų atliekamo privataus tyrimo. Visi šie procesai turi būti vykdomi taip, kad nebūtų

³⁶⁴ Vokietijos akcinių bendrovių įstatymas.

³⁶⁵ Uždarųjų akcinių bendrovių įstatymas.

pažeistos ar sumažintos darbuotojų teisės į apsaugą.

Taigi naujame Įstatymo projekte 6–18 straipsnių nuostatomis įvedama paskatų sistema, kuri skatina organizacijas atlikti vidaus tyrimus. Jos turi būti įvertintos siekiant sumažinti sankcijas, jei organizacijų pastangos padeda prokuratūrai nustatyti faktus. Šiuo būdu suprantama išaiškinimo paslauga reikalauja ir esminio indėlio į išaiškinimą (17 straipsnio 1 dalies 1 punktas) ir visapusio bendradarbiavimo (17 straipsnio 1 dalies 3 punktas).

Be to, organizacijos darbuotojų apklausos taip pat turi būti vykdomos taip, kad nesumažėtų jų įrodomoji vertė baudžiamajame procese ir nepadidėtų melagingų parodymų rizika. Todėl Įstatymo projekto 17 straipsnio 1 dalies 5 punkte nustatyti minimalūs kokybiniai reikalavimai apklausai. Tik juos įvykdžius, dėl bendrovės veiklos išaiškinimo rezultatai turi būti gerokai sušvelninti.

Įstatymo projekto 18 straipsnyje numatyta, kad tais atvejais, kai teismas nusprendė sušvelninti organizacijos baudos sankciją pagal 17 straipsnio 1 dalį, 9 straipsnio 1–3 dalyse numatytas maksimalus baudos dydis kiekvienu atveju sumažinamas per pusę, o numatytas minimalus baudos dydis netaikomas, be to, nėra įpareigojimo viešai paskelbti organizacijos apkaltinamąjį nuosprendį.

Įstatymo projekto 10, 35, 36 straipsniuose ir 50 straipsnio 4 dalyje numatyti skirtingi scenarijai, pagal kuriuos, įvykdžius tam tikras sąlygas, gali būti sumažintos arba panaikintos sankcijos organizacijai.

Jei tyrimas buvo atliktas ir visuomenės interesas patraukti baudžiamojon atsakomybėn yra mažas, pagal Įstatymo projekto 35 straipsnį baudžiamasis persekiojimas gali būti nutrauktas. Jei viešasis interesas vis dar egzistuoja, nagrinėjama, ar baudžiamasis persekiojimas gali būti nutrauktas su sąlygomis pagal 36 straipsnį.

Jei netaikytinas nė vienas iš pirmiau nurodytų atvejų, pagal 10 straipsnį gali būti svarstomas išpėjimas su galimybe vėliau skirti sankciją. Jei visos kitos galimybės netaikomos, bauda tiesiogiai švelninama pagal 18 straipsnį.

Kita paskata yra ta, kad sankcijas skirianti institucija turi nustatyti mažesnę

sankciją, jei įmonė su tuo sutinka (Įstatymo projekto 50 straipsnio 3 dalis), o tai atleidžia įmonę nuo pagrindinio viešo svarstymo.

Net jei vidaus tyrimai neatitinka 17 straipsnio reikalavimų, į juos vis tiek galima atsižvelgti, tačiau tik pagal 15 straipsnio 3 dalį, kurioje atsižvelgiama į organizacijos pastangas atskleisti pažeidimus³⁶⁶.

Įstatymo projekte patikslinama, kad organizacijos vidaus tyrimus gali atlikti tiek organizacija, tiek išorės tyrėjai. Organizacijos vidaus tyrimai – tai tik tos priemonės, kuriomis sistemingai siekiama išsiaiškinti įtarimus dėl administracinio nusizengimo ar nusikalstamos veikos. Mažesnėse ir vidutinio dydžio bendrovėse gali kilti poreikis tokius tyrimus atlikti patiems, nes išorės konsultantų samdymas gali pareikalauti didelių išlaidų. Todėl savo darbuotojų pasitelkimas organizacijos pažeidimui tirti atliekant vidinį organizacijos tyrimą neturėtų būti pagrindas netaikyti sankcijų sušvelninimo pagal 17 skirsnį. Šie vidiniai tyrimai turi būti atskirti nuo organizacijos gynybos, kai tik jai pateikiamas konkretus kaltinimas. Gynybos tikslas – užtikrinti įstatymo laikymąsi iš išorės organizacijai iškeltose bylose, kuriose ji užima kaltinamojo poziciją.

Jungtinės Amerikos Valstijos

JAV juridinių asmenų sankcijų švelninimo už vidaus tyrimų atlikimą pagrindus nustato Jungtinių Valstijų bausmių skyrimo gairės (angl. *United States Sentencing Commission Guidelines Manual*, toliau – USSG)³⁶⁷ ir Teisingumo departamento (angl. *Department of Justice*) Teisingumo vadovas (angl. *Justice Manual*)³⁶⁸.

Remiantis USSG, organizacijai gali būti sušvelnintos sankcijos už veiksmingos atitikties ir etikos programos, kuri apima ir vidaus tyrimų atlikimą, įgyvendinimą.

366 Entwurf eines Gesetzes zur Stärkung der Integrität in der Wirtschaft: <https://dserver.bundestag.de/btd/19/235/1923568.pdf>

367 *Guidelines Manual*. United States Sentencing Commission. 2021: <https://www.ussc.gov/sites/default/files/pdf/guidelines-manual/2021/GLMFull.pdf>

368 Principles of Federal Prosecution of Business Organizations, 9-28.700. *Justice manual*: <https://www.justice.gov/jm/jm-9-28000-principles-federal-prosecution-business-organizations>

Švelninimo mastas priklauso nuo įvairių veiksnių, pavyzdžiui, pažeidimo sunkumo ir bendradarbiavimo su vyriausybe lygio. Gairėse reglamentuota, kad tam, kad korporacija galėtų gauti kreditą už bendradarbiavimą federalinio baudžiamojo tyrimo metu, ji turi aktyviai parodyti konkrečius bendradarbiavimo veiksmus. Korporacija pradeda nuo nulinės bendradarbiavimo kredito sumos ir gauna kreditą už savo veiksmus. Jei bendradarbiavimo iš tikrųjų nėra, kreditas bus minimalus arba jo nebus. Jei korporacija laiku ir visapusiškai nebendradarbiauja, jos galimybė užsidirbti bendradarbiavimo kreditą sumažėja. Akcentuotina, kad korporacija neprivalo atsisakyti advokato ir kliento paslapties, kad galėtų gauti bendradarbiavimo kreditą.

Bendradarbiavimas federalinio baudžiamojo tyrimo metu naudingas ir vyriausybei, ir įmonei. Jis padeda išvengti delsimo ir atskleisti visus įmonių nusikaltimus. Bendradarbiavimas padeda laiku užbaigti tyrimą, skatina visuomenės pasitikėjimą, didina atgrasomąjį poveikį ir leidžia nustatyti taisomąsias ir prevencines priemones. Korporacija gauna naudos sumažindama nuostolius, apribodama žalą reputacijai ir išsaugodama turtą restitucijai. Bendradarbiavimas taip pat leidžia vyriausybei sutelkti dėmesį į tyrimą ir jį paspartinti kuo mažiau trikdančios korporacijos veiklą.

JAV Teisingumo departamento Teisingumo vadovo 8 skyriuje pateikiamos tinkamo baudos dydžio nustatymo gairės organizacijoms, nuteistoms už federalinius nusikaltimus, be to, pateikiamos papildomos gairės dėl sankcijų švelninimo atliekant vidaus tyrimus. Principuose teigiama, kad vyriausybė turėtų atsižvelgti į tai, kad korporacija laiku ir savanoriškai atskleidė informaciją apie pažeidimus, bendradarbiavo atliekant vyriausybės tyrimą ir įgyvendino taisomąsias priemones, pvz., (2)(g)(1) skyriuje reglamentuota, kad jei organizacija praneša apie nusikaltimą atitinkamoms valdžios institucijoms ir visapusiškai bendradarbiauja atliekant tyrimą per protingą laiką po to, kai sužinojo apie neišvengiamą atskleidimo grėsmę arba vyriausybės tyrimą, ir aiškiai parodo, kad pripažįsta ir

prisiima atsakomybę už savo nusikalstamą elgesį, tada reikia atimti 5 taškus; (2) jei organizacija visapusiškai bendradarbiavo atliekant tyrimą ir aiškiai parodė, kad pripažįsta ir prisiima atsakomybę už savo nusikalstamą elgesį, tuomet reikia atimti 2 balus; (1) jei organizacija aiškiai pademonstravo pripažinimą ir prisiima atsakomybę už savo nusikalstamą elgesį, tada reikia atimti 1 balą.

Apskritai JAV teisinė sistema skatina organizacijas atlikti vidaus tyrimus ir įgyvendinti veiksmingas atitikties ir etikos programas. Taip elgdamosi organizacijos gali potencialiai sušvelninti sankcijas, taikomas už bet kokius teisės pažeidimus.

Kaip vieną iš viršuje aprašytų procesų galima paminėti „Walmart“ bylą³⁶⁹. 2011 m. liepos 23 d. anoniminis šaltinis išsiuntė elektroninį laišką tam tikriems „Walmart“ vadovams, kuriame bendros Walmart įmonės „India Joint Venture“ darbuotojas ir Indijos mažmeninės prekybos įmonės darbuotojas buvo įtariami dalyvavę scheme, remiantis kuria buvo atliekami nelegalūs mokėjimai užsienio valstybės pareigūnams, kad būtų gauti parduotuvių veiklos leidimai ir licencijos, ir kad apie šią schemą žinojo bendros įmonės „India Joint Venture“ vyresnysis teisininkas. Nors vienas iš vadovų paprašė, kad „Walmart“ tyrėjai išnagrinėtų šiuos kaltinimus, „Walmart“ tuo metu tyrimo neatliko. Dėl šio incidento buvo pradėtas tyrimas.

Nustatyta, kad „Walmart“ pažeidė Vertybinių popierių biržos akto 13(b)(2)(A) ir 13(b)(2)(B) straipsnius dėl savo elgesio, susijusio su JAV Korumpuotos veiklos užsienyje įstatymu (angl. *The Foreign Corrupt Practices Act, FCPA*) pažeidimais, buhalterinės apskaitos ir įrašų bei vidaus apskaitos kontrolės pažeidimais. Bendrovė tiksliai ir teisingai neatskleidė savo sandorių ir disponavimo turtu apskaitos dokumentuose, įrašuose ir sąskaitose taip kaip to reikalaujama Vertybinių popierių biržos akto 13 skirsnio b punkto 2 papunkčio A dalyje. Be to, „Walmart“

369 United States of America before the securities and exchange commiss, securities exchange act of 1934, release No. 86159 / june 20, 2019, accounting and auditing enforcement, release No. 4054 / june 20, 2019, administrative proceeding, file No. 3-19207, order instituting cease-and-desist proceedings pursuant to section 21c of the securities exchange act of 1934, making findings, and imposing a ceaseand-desist order: <https://www.sec.gov/files/litigation/admin/2019/34-86159.pdf>

nesukūrė ir netvarkė tinkamos vidaus apskaitos kontrolės sistemos, kuri užtikrintų, kad sandoriai būtų vykdomi turint tinkamą leidimą, tiksliai registruojami ir kad prieiga prie turto būtų kontroliuojama atsižvelgiant į vadovybės įgaliojimus, kaip reikalaujama Vertybinių popierių biržos akto 13 skirsnio b punkto 2 papunkčio B dalyje. Šie pažeidimai atsirado dėl bendrovės veiksmų ir (ar) neveikimo ir turėjo teisinių pasekmių.

Tačiau „Walmart“ su JAV Teisingumo departamentu sudarė susitarimą dėl baudžiamojo persekiojimo nevykdymo, atsižvelgus į „Walmart“ atskleistą informaciją, bendradarbiavimą ir pastangas ištaisyti padėtį.

2011 m. lapkričio mėn. „Walmart“ pati atskleidė galimus FCPA pažeidimus Meksikoje Vertybinių popierių ir biržos komisijai (toliau – Komisija) po to, kai pasamdė išorinį patarėją atlikti vidaus tyrimą „Walmart“ direktorių valdybos audito komiteto nurodymu. Vėliau „Walmart“ savanoriškai išplėtė savo tyrimą ir Komisijai atskleidė savo išvadas dėl Brazilijos, Kinijos ir Indijos, nors tai buvo padaryta po to, kai Komisija jau buvo pradėjusi tirti Bendrovės veiksmus Meksikoje. „Walmart“ toliau bendradarbiavo nustatydamą klausimus ir faktus, kurie, tikėtina, domintų Komisiją ir jos darbuotojus, ir reguliariai teikdama naujausią informaciją Komisijos darbuotojams, dalydamasi informacija, kuri kitu atveju nebūtų lengvai prieinama Komisijos darbuotojams. „Walmart“ sudarė sąlygas užsienyje dirbantiems darbuotojams dalyvauti apklausose JAV, pateikė svarbių dokumentų vertimus, užtikrino, kad bendradarbiautų buvę darbuotojai ir trečiosios šalys, taip pat gavo jų sutikimą dalyvauti apklausose.

„Walmart“ taisomosios priemonės apėmė etikos ir atitikties užtikrinimo pareigūnų įdarbinimą, sustiprintą antikorpupcinę stebėseną ir auditą, vidaus apskaitos kontrolės stiprinimą, automatizuotų sistemų diegimą ir santykių su susijusiomis trečiosiomis šalimis nutraukimą. Šiomis priemonėmis siekta spręsti nustatytas problemas ir gerinti atitikties ir etikos praktiką bendrovėje.

Jungtinė Karalystė

JK teisinė sistema numato galimybę sušvelninti sankcijas juridiniams asmenims už vidaus tyrimų atlikimą. Tokia galimybė numatyta JK Susitarimų dėl atidėto baudžiamojo persekiojimo atidėjimo (angl. *Deferred Prosecution Agreement*, toliau – DPA)³⁷⁰ praktikos kodekse (toliau – DPA praktikos kodeksas), kuris gali būti suprantamas kaip prokuroro ir organizacijos, kuri gali būti patraukta baudžiamajon atsakomybėn, susitarimas, sudaromas prižiūrint teisėjui. DPA gali būti taikomi sukčiavimo, kyšininkavimo ir kitų ekonominių nusikaltimų atvejais. Jos taikomos organizacijoms, o ne fiziniams asmenims. Atleidimo nuo baudžiamojo persekiojimo susitarimai buvo pradėti taikyti 2014 m. kaip alternatyva baudžiamajam persekiojimui už įmonių nusikalstamas veikas. DPA praktikos kodekse nustatyta procedūra, kurios reikia laikytis derantis dėl baudžiamojo persekiojimo atidėjimo ir jį tvirtinant.

Atsižvelgiant į DPA sistemą, jei bendrovė pripažįsta padariusi nusikalstamą veiką, bendradarbiauja su valdžios institucijomis ir imasi taisomųjų priemonių, jai gali būti taikomas DPA. Bendrovė turi sutikti su tam tikromis sąlygomis, pavyzdžiui, sumokėti finansinę baudą, atlyginti žalą nukentėjusiesiems ir įgyvendinti priemones, kad nusikalstama veika nepasikartotų. Jei bendrovė įvykdo šias sąlygas, baudžiamasis persekiojimas bus atidėtas tam tikram laikotarpiui, po kurio jis bus nutrauktas, jei sąlygos bus įvykdytos.

Vienas iš veiksnių, į kuriuos atsižvelgiama derantis dėl DPA, yra tai, koku mastu bendrovė atliko savo vidaus tyrimą ir ėmėsi taisomųjų veiksmų. DPA praktikos kodekse nurodyta, kad bendrovės „tikras aktyvus bendradarbiavimas“, įtraukiant savarankišką pranešimą, gali būti svarbus veiksnys nustatant, ar DPA yra tinkamas. Bendrovė taip pat turi įrodyti, kad ėmėsi veiksmų, kad ateityje užkirstų kelią panašioms pažeidimams, pavyzdžiui, įgyvendino naują politiką ir procedūras

³⁷⁰ Deferred Prosecution Agreements: <https://www.sfo.gov.uk/publications/guidance-policy-and-protocols/guidance-for-corporates/deferred-prosecution-agreements/>

arba skyrė drausmines nuobaudas su pažeidimu susijusiems darbuotojams.

Kaip DPA pavyzdį galima paminėti 2013 m. pasirašytą susitarimą tarp Sun-kaus sukčiavimo tarnybos (angl. *Serious Fraud Office*, toliau – SFO) ir įtariamo „Rolls-Royce Plc“, taip pat „Rolls-Royce Energy Systems, Inc.“ (toliau – RR) dėl atidėto baudžiamojo persekiojimo dėl dalyvavimo korupciniuose susitarimuose, apgaulingo apskaitos tvarkymo ir kyšininkavimo neužkardymo³⁷¹.

RR buvo pareikšti kaltinimai dėl jos civilinės aviacijos ir kosmoso, gynybos aviacijos ir kosmoso, taip pat buvusio energetikos verslo, susijusio su aviacijos variklių, energetikos sistemų ir susijusių paslaugų pardavimu, dėl to, kad 2012 m. pradžioje internete buvo paskelbti pranešimai ir iškeltos abejonės dėl RR civilinio verslo veiklos Kinijoje ir Indonezijoje. Po pranešimų SFO paprašė RR pateikti informaciją, susijusią su įtarimais.

Atsakydama į tai RR atliko vidinius tyrimus šiuo ir kitais klausimais, susijusiais su Civilinės ir Gynybos padaliniais. Nuo 2013 m. RR savanoriškai teikė SFO ataskaitas apie savo vidaus tyrimus energetikos, gynybos, civilinės ir jūrų verslo srityse.

Šis tyrimas buvo didžiausias kada nors SFO vykdytas tyrimas, kurio metu RR bendradarbiavo: areštuoti vietiniai ir užsienio tarpininkai, teikti dokumentų įrodymai, areštuoti buvę RR darbuotojai ir atlikta daug apklausų.

Iš RR SFO gavo pagrindinius RR vidaus tyrimų metu nustatytus rezultatus, būtent dokumentus, visas skaitmenines saugyklas, prieigą prie daugiau nei 100 pagrindinių darbuotojų ar buvusių darbuotojų elektroninio pašto. Medžiaga dėl galimo konfidencialumo nefiltruota, konfidencialumo klausimus leista spręsti nepriklausomam patarėjui. Taip pat teikta informacija dėl šalies ir užsienio tarpininkų areštų, įtraukiant kratas jų patalpose, dėl daugybės apklausų atlikimo protokolų (nepaisant to, kad RR tikėjo, jog ši medžiaga yra konfidenciali). Buvo

³⁷¹ Regina -v-Rolls-Royce Plc, Rolls-Royce energy systems, Inc, statement of facts prepared pursuant to paragraph 5(1) of schedule 17 to the crime and courts act 2013.

suteikta galimybė susipažinti su RR spausdintais dokumentais ir kita medžiaga, pvz., atitikties reikalavimų laikymosi medžiaga, taip pat istoriniais vidaus patikrinimais ir tyrimais, personalo bylomis, darbuotojų užrašų knygelėmis, sužinoti telefonų numerius, rinkodaros paslaugų agentų bylas ir apskaitos dokumentus. Atlikus šiuos veiksmus buvo įsigyta ir skaitmeninės peržiūros metodais apdorota daugiau kaip 30 mln. dokumentų.

RR įsipareigojo visapusiškai ir ypatingai bendradarbiauti su SFO viso tyrimo metu, suteikti svarbios informacijos, kuri kitu atveju galėjo likti nežinoma. Be to, konsultavosi su SFO dėl žiniasklaidos pranešimų sklaidos ir prašė SFO leidimo prieš likviduojant įmones, kurios galėjo būti susijusios su SFO tyrimu.

Vėlesniuose teisminiuose procesuose šie veiksmai buvo pripažinti lengvinančiomis aplinkybėmis.

Kriminalistikos vaidmuo vidaus tyrimuose

Kriminalistika yra mokslo šaka, pirmiausia susijusi su nusikaltimų atskleidimu, jų prevencija ir kovos su jais metodų kūrimu, naudojant įvairias technines priemones, taktikas ir metodus, skirtus įrodymams rasti, užfiksuoti ir ištirti. Reikia pabrėžti, kad kriminalistika yra tarpdisciplininis mokslas, kuris remiasi gamtos, technikos ir kitų mokslų pasiekimais, siekiant sukurti naujas priemones ir metodus nusikaltimams tirti. Be to, kriminalistika apibendrina įvairių tarnybų, pvz., ikiteisminio tyrimo, paieškos organų ir ekspertų, patirtį, tai leidžia tobulinti esamus metodus ir priemones bei kurti naujus sprendimus, pagrįstus praktiniais iššūkiais ir poreikiais. Kriminalistika taiko savo metodus ir priemones laikydamosi baudžiamojo proceso įstatymų normų. Tai užtikrina, kad kriminalistinė veikla atitiktų teisinės reikalavimus ir būtų pripažįstama teismo proceso metu.

Tačiau, autorės nuomone, kriminalistikos galimybės neapsiriboja vien teisėsaugos institucijų veikla. Privačiame sektoriuje, ypač teisės atitikties užtikrinimo ir vidaus tyrimų skyriuje atsiveria plačios galimybės pritaikyti kriminalistikos

žinias ir pasiekimus.

Teisės atitikties ir vidaus tyrimų skyrius yra atsakingas už tai, kad įmonė ar organizacija laikytųsi įstatymų ir kitų teisės aktų, kurie reglamentuoja jų veiklos sritį ir laiku atliktų vidaus tyrimus esant įtarimams, kad organizacijoje įvyko teisės pažeidimų.

Viena iš sričių, kurioje kriminalistikos žinios gali būti ypač naudingos, yra korupcinių, ekonominių ir finansinių nusikaltimų vidaus tyrimai. Kriminalistikos žinios gali būti neįkainojamos renkant informaciją, atskleidžiant ir objektyviai įvertinant faktus, pvz.: (1) kriminalistikos žinios gali padėti nustatyti galimas ekonominių ir finansinių bei korupcinių nusikaltimų schemas ir surinkti daiktinius įrodymus, pavyzdžiui, dokumentus, elektronines bylas ir kitą medžiagą, kuri gali būti svarbi tyrimui; (2) pasinaudojant žiniomis apie finansų ir apskaitos praktiką galima nustatyti pažeidžiamas sritis, pavyzdžiui, apgaulingą apskaitą arba netinkamą įmonės išteklių naudojimą; (3) galima analizuoti finansinius įrašus ir sandorius siekiant aptikti neįprastus modelius ar pažeidimus, kurie gali nurodyti korupcinius, ekonominius ir finansinius nusikaltimus. Pasinaudojant kriminalistikos žiniomis taip pat galima išanalizuoti minėtus įrodymus pasitelkus kriminalistikos metodus siekiant nustatyti jų autentiškumą ir objektyviai įvertinti jų reikšmę.

Kriminalistikos žinios gali padėti apklausiant darbuotojus, vadinamuosius liudytojus, nes veiksmingos apklausos yra labai svarbios siekiant atskleisti bylos faktus. Kriminalistikos žinios gali suteikti vertingų patarimų dėl geriausios tokių apklausų atlikimo praktikos ir liudytojų parodymų analizės siekiant objektyviai įvertinti jų patikimumą.

Galiausiai kriminalistikos žinios gali padėti pateikti įrodymus. Darbuotojai, turintys kriminalistikos žinių, gali pateikti objektyvią ir nešališką įrodymų analizę, kurią galima pateikti advokatui ar kitoms susijusioms šalims, pvz., teisėsaugos institucijoms. Darbuotojai, įgiję kriminalistikos žinių, taip pat gali teikti

ekspertinius parodymus teismo procesuose ar kituose teisiniuose formatuose, kuriuose jų žinios gali būti labai svarbios padedant nustatyti bylos faktus.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad kriminalistikos žinios gali būti labai svarbios tiriant korupcinius, ekonominius ir finansinius nusikaltimus privačiame sektoriuje. Suteikdami žinių apie galimų nusikaltimų schemų nustatymą, įrodymų rinkimą ir analizę, liudytojų apklausą ir įrodymų pateikimą, darbuotojai, turintys kriminalistikos žinias gali užtikrinti, kad būtų atskleista tiesa ir užkirsti kelią tokiems nusikaltimams ateityje. Įmonės ir organizacijos, kurios naudoja šiomis žiniomis, yra geriau pasirengusios kovoti su teisės pažeidimais ir apsaugoti savo darbuotojus, klientus ir suinteresuotąsias šalis.

Apibendrinant galima teigti, kad teisės atitikties ir vidaus tyrimų skyriaus darbuotojui reikia įvairių žinių ir gebėjimų, pvz., gebėjimo analizuoti informaciją, ieškoti modelių, priežastinių ryšių ir netikėtumų siekiant užtikrinti veiksmingus tyrimus, laikytis teisės aktų ir saugoti organizacijos interesus. Be to, darbuotojas turi turėti žinių ne tik apie teisės aktus, reglamentuojančius organizacijos veiklą, taip pat apie darbo teisę, baudžiamąją teisę, duomenų apsaugą, konkurencijos teisę ir kitas teisės sritis, priklausančias nuo organizacijos pobūdžio ir veiklos, bet ir turėti kriminalistikos žinių, t. y. supratimą apie kriminalistikos principus ir metodus, tokius kaip įrodymų rinkimas ir saugojimas, liudytojų apklausa, versijų kėlimas, taktinės žinios, kurios galės padėti atlikti kokybiškus vidaus tyrimus ir pagerinti rezultatus.

Iššūkiai

Nors, autorės nuomone, vidaus tyrimai gali būti veiksminga priemonė, skatinanti organizacijos atskaitomybę ir vientisumą, tačiau jie vis tiek yra susiję su tam tikrais iššūkiais.

Vienas iš svarbiausių iššūkių vidaus tyrimams yra galimas šališkumas. Kadangi vidaus tyrimus dažniausiai atlieka organizacijoje dirbantys asmenys, kyla

pavojus, kad asmeniniai santykiai arba vadovybės spaudimas gali turėti įtakos procesui ir rezultatams. Objektyvumas gali būti pažeistas, ypač jei „tyrėjas“ palaiko ryšius su asmeniu, kurio atžvilgiu atliekamas tyrimas, arba jei yra paskatų nuslėpti žalingą informaciją. Todėl vidaus tyrimai gali būti neskaidrūs ir gali kilti abejonių dėl jų patikimumo. Gali būti sudėtinga užtikrinti, kad visi organizacijos nariai, darbuotojai, suinteresuoti subjektai ir reguliavimo institucijos tikėtų tyrimo sąžiningumu.

Be to, ne visos organizacijos turi kompetentingų darbuotojų, kurie galėtų atlikti išsamius tyrimus. Jiems gali trūkti reikiamo išsilavinimo ar patirties, ypač sprendžiant sudėtingus klausimus, susijusius su finansiniu sukčiavimu ar teisiniais klausimais. Dėl kompetencijos trūkumo gali būti padaryta klaidų atliekant tyrimą, nepavykti nustatyti svarbiausių įrodymų arba netinkamai elgiamasi su slapta informacija. Nereikia pamiršti ir vidaus tyrimų tinkamo procesinės dalies užtikrinimo, pvz., įrodymų gavimo teisėtumo, darbuotojų teisės ir privatumo, teisės proporcingumo principo laikymosi ir t. t. Todėl turi būti užtikrinta, kad darbuotojams būtų pranešama apie vykstantį tyrimą, kad jie galėtų ginti savo teises ir interesus. Be to, jiems turi būti suteikta galimybė išgirsti kaltinimus prieš juos ir teikti savo poziciją bei argumentus prieš tuos kaltinimus, kad jie tyrimo procese turėtų turėti teisę pasinaudoti atstovavimu, pavyzdžiui, teisininku ar profesine sąjunga. Tyrimo metodai turi būti proporcingi galimam pažeidimui. Tai reiškia, kad intensyvios priemonės, tokios kaip elektroninio pašto patikrinimas ar apklausos, turi būti naudojamos tik tada, kai esama rimtų įrodymų, kad pažeidimas įvyko, ir tokių priemonių naudojimas turi būti reglamentuotas.

Kitas aspektas: vidaus tyrimas, atliktas organizacijoje, gali neužtikrinti tokio konfidencialumo lygio kokį gali garantuoti teisėsaugos institucijų tyrimas. Mažose organizacijose arba glaudžiai susietose komandose gali būti sunku išlaikyti pranešėjo arba tiriamo asmens anonimiškumą. Dėl to gali kilti atsakomųjų veiksmų arba susiklostyti priešiška darbo aplinka.

Galiausiai veiksmingo vidaus tyrimo atlikimas gali būti brangus ir reikalauti daug laiko. Jis reikalauja didelių investicijų į išteklius ir gali atitraukti dėmesį nuo pagrindinių organizacijos tikslų, o mažoms organizacijoms būti didelė finansinė našta.

Teisinei sistemai svarbu turėti aiškias ir nuoseklias vidaus tyrimų naudojimo baudžiamajame procese gaires, kad būtų užtikrintas teisingumas ir skaidrumas. Tai apima vidaus tyrimų, kurie gali būti svarstomi, apimties, jų priėmimo kriterijų ir tyrime dalyvaujančių asmenų teisių ir apsaugos apibrėžimą. Nesant tokių taisyklių, vidaus tyrimų naudojimas gali būti nenuoseklus ir neaiškus, o tai gali lemti nesąžiningą elgesį su asmenimis ir bendrovėmis.

Tai reiškia, kad valstybėms, kurios laikosi politikos, pagal kurią teisės atitikties valdymo sistemas ir vidaus tyrimus laiko svarbiais teisiniais įrankiais, tenka atsižvelgti į viršuje išvardytus iššūkius. Jos turėtų nustatyti aiškias taisykles ir apsaugos mechanizmus – ne tik organizacijoms, bet ir jų darbuotojams. Ir tai turėtų būti reglamentuota teisės aktuose atsižvelgiant į darbo, baudžiamąją ir baudžiamojo proceso, įmonių, duomenų apsaugos teisę. Visų šių nuostatų reikia norint užtikrinti, kad vidaus tyrimai būtų teisėti, objektyvūs ir veiksmingi.

Išvados

Apibendrinant galima padaryti išvadas, kad vidaus tyrimai yra svarbus mechanizmas organizacijų teisinės atitikties valdymo sistemose. Jie padeda nustatyti galimus teisinius pažeidimus, surinkti įrodymus ir imtis taisomųjų priemonių, taip pat gali būti naudingi teisėsaugos institucijoms. Bendradarbiavimas su teisėsaugos institucijomis padeda užtikrinti teisinį procesų baigtį ir atkurti visuomenės pasitikėjimą. Bendrovės, kurios savanoriškai atlieka vidaus tyrimus ir bendradarbiauja su teisėsaugos institucijomis, parodo norą veikti etiškai, pagerinti vidaus kontrolę ir sumažinti teisinę atsakomybę.

Vokietijoje vidaus tyrimai dar nėra aiškiai reglamentuoti teisės aktais, tačiau jų

svarba ir populiarumas didėja. Įmonės Vokietijoje dažnai atlieka vidaus tyrimus, ypač jei jose kyla nusikalstamumo įtarimų ar administracinių nusižengimų. Tačiau teisinis reguliavimas ir aiški praktika dėl vidaus tyrimų teisėtumo Vokietijoje vis dar yra nepakankami. Vokietijos teisėsaugos institucijoms ir įmonėms kyla neaiškumų dėl jų teisių, pareigų ir ribų vidaus tyrimų procese. Teisminė praktika dėl vidaus tyrimų dokumentų konfiskavimo ir darbuotojų apklausų naudojimo skirtinga, o tai sukuria teisinį neapibrėžtumą. Todėl Vokietijoje vyksta teisėkūros procesai siekiant užpildyti šią teisinę reglamentavimo spragą ir nustatyti baudžiamąją atsakomybę bendrovėms už padarytas nusikalstamas veikas. Naujais įstatymų projektais siekiama įvesti baudžiamąją atsakomybę ir sankcijas bendrovėms už tam tikrus nusikaltimus, o vidaus tyrimai gali būti laikomi palankiu veiksmu švelninančioms sankcijoms.

Tiek JAV, tiek JK yra sukurtas teisinis pagrindas ir motyvacija atlikti vidaus tyrimus. Abi šalys numato galimybę sušvelninti sankcijas juridiniams asmenims, kurie bendradarbiauja su vyriausybe ir įgyvendina veiksmingas atitikties ir etikos programas. JAV teisės sistema naudoja Jungtinių Valstijų bausmių skyrimo gaires ir Teisingumo departamento vadovo nustatytas taisykles, kurios reglamentuoja sankcijų švelninimą už vidaus tyrimų atlikimą. Sankcijų švelninimas priklauso nuo veiksmų sunkumo ir bendradarbiavimo lygio su vyriausybe. JK naudoja atidėto baudžiamojo persekiojimo susitarimus, kuriuos sudaro prokuroras ir organizacija, kuri gali būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn. DPA taikomos įmonėms, kurios pripažįsta nusikalstamą veiką, bendradarbiauja su valdžios institucijomis ir įgyvendina taisomąsias priemones. Svarbu, kad organizacijos savanoriškai ir veiksmingai atliktų vidaus tyrimus, bendradarbiautų su teisėsaugos institucijomis, atskleistų informaciją ir imtųsi veiksmų, kad užtikrintų, jog nusikalstama veika nepasikartotų ateityje.

Pateikti pavyzdžiai – „Walmart“ ir „Rolls-Royce“ atvejai – rodo, kaip organizacijos bendradarbiavo su teisėsaugos institucijomis, atliko vidaus tyrimus, teikė

informaciją ir ėmėsi taisomųjų priemonių. Toks bendradarbiavimas ir vidaus tyrimų atlikimas padėjo organizacijoms sumažinti sankcijas arba gauti atidėtą baudžiamąjį persekiojimą.

Kriminalistikos žinios yra labai svarbios vidaus tyrimuose, nes jos padeda ap- tikti ir analizuoti įrodymus, nustatyti nusikaltimo schemas, aptikti pažeidimus fi- nansų ir apskaitos srityse, objektyviai įvertinti liudytojų parodymus. Naudojantis kriminalistikos žiniomis, organizacijos gali atskleisti tiesą, užkirsti kelią nusikal- timams, apsaugoti savo darbuotojus ir užtikrinti teigiamą reputaciją. Todėl sky- riaus darbuotojui dėl teisės atitikties ir vidaus tyrimų būtina turėti tiek teisės aktų žinių, reglamentuojančių organizacijos veiklą, tiek kriminalistikos žinių, suprasti kriminalistikos principus ir metodus. Organizacijos, kurios naudojasi kriminalis- tikos žiniomis vidaus tyrimuose, sudaro sąlygas geriau pasirengti kovai su teisės pažeidimais, apsaugoja savo darbuotojus ir užtikrina teigiamą reputaciją.

Tačiau nors vidaus tyrimai gali būti veiksmingas būdas kontroliuoti organi- zacijos veiklą, susiduriama su tam tikrais iššūkiais. Pirmasis iššūkis yra galimas šališkumas, nes tyrimai dažniausiai yra atliekami organizacijos viduje, o tai gali veikti objektyvumą ir rezultatus. Antrasis iššūkis yra tai, kad ne visada organiza- cijose užtenka kompetentingų darbuotojų, kurie galėtų atlikti kruopščius ir są- žiningus tyrimus. Dar daugiau, dėl konfidencialumo stokos vidaus tyrimai gali sukelti darbo vietos konfliktus ir nesutarimus. Galiausiai, kiekvienas tyrimas yra laiko ir pinigų investicija, o tai gali atitraukti dėmesį nuo pagrindinių organiza- cijos tikslų.

Atsižvelgiant į minėtus iššūkius, valstybėms, kurios laikosi politikos, pripa- žįstančios teisės atitikties valdymo sistemas ir vidaus tyrimus kaip teises prie- mones, tenka atsakomybė nustatyti aiškias taisykles ir apsaugos mechanizmus, kurie būtų reglamentuoti teisės aktuose. Taisyklės turėtų atsižvelgti į darbo, bau- džiamąjį ir baudžiamojo proceso, įmonių, taip pat duomenų apsaugos teisę. Tad būtina, kad būtų užtikrintas teisingumas, objektyvumas ir efektyvumas vidaus

tyrimų procese.

Lietuvoje vidaus tyrimų rezultatų pripažinimas baudžiamajame procese yra visiškai nauja sritis, atverianti erdvę naujiems tyrimams ir mokslinėms diskusijoms, kurios galėtų užpildyti šią mokslinę spragą.

THE SIGNIFICANCE OF INTERNAL INVESTIGATIONS FOR LAW AND CRIMINALISTICS IN THE CONTEXT OF LEGAL COMPLIANCE MANAGEMENT SYSTEMS

Ilona Tamelė

Summary

This article discusses the importance of internal investigations as a key component of legal compliance management systems. It is argued that internal investigations help organizations to detect and address potential legal violations, thereby reducing legal risks and ensuring compliance with ethical standards. There are several important aspects of the internal investigations process that need to be properly managed in order to achieve good result in terms of quality and reliability, the most important of which are: ensuring compliance with legal and ethical provisions, confidentiality and impartiality, and the application of criminalistics techniques and knowledge. The paper therefore examines the legal and criminalistics implications of internal investigations, comparing the practice of conducting such internal investigations in Germany, the United States of America and the United Kingdom. The implementation of legal compliance management systems in organizations is not only important for ensuring legal compliance, but also for maintaining the organization's reputation and public trust. The paper argues that

both the implementation of legal compliance management systems and the conduct of internal investigations should be legally regulated, as, for example, the findings of an internal investigation can be used for internal purposes as well as for cooperation with law enforcement authorities, which helps to avoid heavy fines, legal disputes and reputational damage. Without proper regulation of these processes, there can be a high risk of legal violations, breaches of employee privacy or even misuse of information. In addition, failure to regulate internal investigations can make it difficult to ensure that all investigations are carried out impartially and objectively, which can lead to tensions between employees and management, sometimes with adverse effects on company culture.

Keywords: internal investigations; compliance; criminalistics.

QUO VADIS, KRIMINALISTIKA?

QUO VADIS, CRIMINALISTICS?

Liber Amicorum

Profesoriui

Henryk Malewski

Kolektyvinė monografija

Mykolas Romeris
universitetas

Vilnius, 2023

Moksliniai redaktoriai ir sudarytojai • Scientific editors and compilers

Prof. dr. Snieguolė Matulienė (Mykolo Romerio universitetas)

Doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė (Vilniaus universitetas)

Prof. dr. Žaneta Navickienė (Mykolo Romerio universitetas)

Recenzavo • Reviewers

Dr. Kateryna Latysh (Vilniaus Universitetas)

Dr. Giedrius Mozūraitis (Lietuvos teismo ekspertizės centro direktorius)

Leidinio mokslo taryba • The scientific council of the publication

Prof. dr. Rolf Ackermann (Vokietija – Germany)

Doc. dr. Bakhtiyar Alijev (Azerbaidžanas – Azerbaijan)

Prof. dr. Marek Fryštak (Čekija – Czechia)

Prof. habil. dr. Mieczysław Goc (Lenkija – Poland)

Doc. dr. Andrej Gorbatkov (Lietuva – Lithuania)

Doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė (Lietuva – Lithuania)

Prof. dr. Vidmantas Egidijus Kurapka (Lietuva – Lithuania)

Prof. dr. Vaclav Krajník (Slovakija – Slovakia)

Prof. dr. Snieguolė Matulienė (Lietuva – Lithuania)

Prof. dr. Josef Metenko (Slovakija – Slovakia)

Dr. Giedrius Mozūraitis (Lietuva – Lithuania)

Prof. dr. Žaneta Navickienė (Lietuva – Lithuania)

Prof. habil. dr. Ella Simakova-Yefremian (Ukraina – Ukraine)

Prof. habil. dr. Valery Shepitko (Ukraina – Ukraine)

Prof. habil. dr. Tadeusz Tomaszewski (Lenkija – Poland)

Aprobuota • Approved

Rekomenduota naudoti studijų procese Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos Tarybos 2023 m. rugsėjo 28 d. nutarimu Nr. 1VS-10.

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke.

ISBN 978-609-488-071-1 (Elektroninis)

© Mykolo Romerio universitetas, 2023

ISBN 978-609-488-072-8 (Spausdintinis)

© Autorių kolektyvas, 2023